

svojim radom o životinjskom i biljnom svijetu, ne samo kako bi ga očuvao, nego i kako bi ga razvio. Opasnost u tom slučaju dolazi od nemogućnosti kontroliranja već započetih procesa i od pogrešnih ciljeva razvoja. Počinak sedmoga dana, odnosno rezervirati jedan dan u tjednu za slobodu i neovisnost, odmor od vanjskih obveza najbolji je način da se osigura kontinuitet razvoja, zaključuje autor.

Danijel Časni u svojem radu tvrdi da su protestantske crkve upućivale na važnost aktualizacije ekoloških problema, koji svoje ishodište imaju u krizi morala, te jedino promjenom čovjekova morala i navika čovjek može postati odgovoran u svojem etičnom pristupu prema okolišu koji ga okružuje. Autor napominje da su kršćani pozvani biti borci za ekologiju i biti ekološki proaktivni. Mijenjanjem ekološke savjesti utječe se na promjenu odnosa između Stvoritelja i stvorenja. Također, potrebno je misliti globalno i djelovati lokalno, a sve aktivnosti koje se provode u svrhu očuvanja okoliša bez promjene navika i biti čovjeka neće rezultirati očekivanim pozitivnim promjenama.

I na kraju, u tekstu pod naslovom *Ekologija — sekularna religija novoga svjetskoga poretka* Josip Milić govori o intrigantnoj pojavi sakralizacije ekologije, te iznosi tezu kako je očito da velike svjetske sile preko natalitetne politike žele sačuvati svoju svjetsku dominaciju na način da u zemljama koje smatraju potencijalnom prijetnjom nastoje širiti depopulacijske mjere, pod krinkom zaštite okoliša.

Rozalija Bregović Pračić

Miroslav Akmadža, *Biskupi, komunisti i svećenička udruženja*. Zagreb i Sarajevo: Synopsis, 2018, 450 str.

Na 450 tvrdo ukoričenih stranica Miroslav Akmadža objavio je još jednu u nizu knjiga koja se bavi Katoličkom crkvom u komunističkoj Hrvatskoj. Autor, koji je većinu znanstvene karijere posvetio upravo proučavanju Katoličke crkve za vrijeme postojanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, razlaže odnos Katoličke crkve, svećeničkih udruženja i tadašnje vlasti na temelju dosadašnjih radova te novih dokumenata i izvora do kojih je došao.

Knjiga *Biskupi, komunisti i svećenička udruženja* podijeljena je na sedam poglavlja, uključujući kao sedmo *Zaključak*, uz dodatke na kraju knjige: izvore, literaturu, kratice i kazalo imena. U *Predgovoru* (str. 9–11) na tri stranice autor objašnjava da je knjiga nastala kao sklop znanstveno–istraživačkoga projekta *Hrvatska u 20. stoljeću: modernizacija u uvjetima pluralizma i monizma*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Autor obrazlaže zašto su svećenička staleška udruženja jedna od zagonetnijih tema kada se govori o ulozi i važnosti Katoličke crkve, jer su njihova osnivanja za cilj imala razbijanje jedinstva unutar Crkve te istovremeno slabljenje otpora prema novom režimu. Kao što navodi autor, pronalazak stenografskoga zapisnika Biskupske konferencije Jugoslavije iz rujna 1952., u Hrvatskom državnom arhivu (HDA), na kojem su ta ista udruženja zabranjena, uz objedinjavanje problematike svećeničkih udruženja u jednu cjelinu, bila su dva velika motiva za pisanje i objavljivanje nove knjige.

U prvom poglavlju *Osnivanje prvih staleških udruženja i katoličkih svećenika* (str. 13–55.) autor objašnjava kontekst događanja u novoj državnoj tvorevini s naglaskom na tome da je Katolička cr-

kva bila jedina snaga koja se u novim okolnostima mogla oduprijeti komunističkomu režimu s (novom) podjelom u društvu na “mi” i “oni”. U navedenom poglavlju nalaze se dva podpoglavlja. Prvo je podpoglavlje *Osnivanje istarskoga društva svećenika sv. Ćirila i Metoda* govori o prvom udruženju, osnovanom u Pazinu, iza kojega je stajala državna vlast. U knjizi se objašnjavaju veze i dogovori između pojedinih svećenika s određenim pojedincima iz vlasti, kao što je slučaj istarskoga svećenika Bože Milanovića, mons. Svetozara Rittiga i republikanskoga ministra unutrašnjih poslova Ivana Krajačića Steve. U drugom podpoglavlju *Osnivanje Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine Dobri pastir* prikazan je rad bosanskih franjevac. Spomenuto udruženje osnovano je 1950. godine, a pripremano godinu dana ranije. Zanimljiva je potvrda pisma mosn. Rittiga pismu Predsjedništvu vlade NR Hrvatske iz HDA, u kojem navodi da je posebne zasluge za osnivanje toga udruženja imao Đuro Pucar Stari, predsjednik vlade Bosne i Hercegovine. Prema njihovu glasniku, udruženje Dobri pastir brojalo je oko 150 članova u prvih pola godine, a tajnik udruženja fra Karlo Karin naveo je u izvješću Vjerskoj komisiji NR BiH od 3. lipnja 1950. brojku od 196 članova te da je samo oko 30 svećenika ostalo izvan udruženja.

Drugo poglavlje *Biskupi i svećenička udruženja* (str. 57–145) donosi detaljniju analizu svećeničkih udruženja. Autor ističe da nije bilo jedinstvenoga stava oko osnivanja udruženja, jer je dio biskupa tolerirao, iako nisu službeno dopuštali, a nadbiskup Stepinac bio je izrazito protiv. Naziv podpoglavlja *Non expedit*, odnosno “ne preporučuje se” i “suvišno” bila je upravo odluka Biskupske konferencije 26. travnja 1950. oko dopuštanja udruženja, no primjene te odluke bile su sasvim različite. Kroz

arhivsko gradivo koje je objavljeno u knjizi jasno je vidljiva angažiranost Udbe NR Hrvatske u raznim pritiscima i metodama prema svećenicima putem socijalnoga osiguranja, mirovina, raznih pogodnosti te slanjima u zatvore. Upravo jedan takav povijesni dokument autor prikazuje u trećem podpoglavlju *UDB-in stenogram zasjedanja Biskupske konferencije 24. i 25. rujna 1952. godine.*

U trećem poglavlju *Reakcije komunističkih vlasti na biskupsku odluku o zabrani svećeničkih udruženja* (str. 147–294), koje je i najopširnije s obzirom na broj stranica, autor obrazlaže vođenje kampanje protiv biskupa te navodi prosvjedno pismo Svetoj Stolici od strane tadašnje vlasti. Prekid diplomatskih odnosa Jugoslavije sa Svetom Stolicom bilo je pitanje trenutka s obzirom na tadašnju situaciju, odnosno tada gorućih pitanja problema Trsta i svećeničkih udruženja. Povod se našao u izvještavanju Radio Vatikana 29. studenoga 1952. objavom popisa novih kardinala, na kojem je bilo ime i nadbiskupa Alojzija Stepinca. Iz naslova drugoga podpoglavlja *Saslušanja, kažnjavanja i organiziranje javnih prosvjeda protiv pojedinih biskupa* jasno je vidljiva i sama tema podpoglavlja. Autor izdvaja devet biskupa, u zasebne manje dijelove, protiv kojih se vodila represija komunističkih vlasti. To su Ćiril Banić, Stjepan Bäuerlein, Kvirin Klement Bonefačić, Pavao Butorac, Mate Garković, Dragutin Nežić, Mihovil Pušić, Franjo Salis–Seewis i Josip Srebrnić. Na temelju dostupnih zapisnika daje se uvid u njihovo saslušanje pred Javnim tužiteljstvom tijekom više sudskih postupaka kroz 1952. i 1953. godinu.

Četvrto poglavlje *Osnivanje i djelatnost staleškoga društva katoličkih svećenika Hrvatske* (str. 295–346) ima najviše podpoglavlja, njih 12, od kojih treba izdvojiti nekoliko. Treće podpoglavlje *Predstavnici svećeničkih udru-*

ženja kod Josipa Broza na Brijunima nalazi se na manje od jedne stranice, no zanimljivo je jer je Tito 27. kolovoza 1953. primio delegaciju Centralnoga inicijativnoga odbora za Staleško društvo katoličkih svećenika NR Hrvatske i delegaciju Svećeničkoga društva sv. Ćirila i Metoda iz Pazina. Na sastanku je Ivan Marohnić, predsjednik Centralnoga inicijativnoga odbora za Hrvatsku, izrazio Titu spremnost da svećenici daju svoj skromni doprinos oko očuvanja tekovina NOB-a, bratstva i jedinstva, nezavisnosti i integriteta FNRJ, a s druge je strane Tito naglasio da se neće ići za stvaranjem neke nove crkve, a ujedno je obećao svoju pomoć oko daljnje ustrajnosti svećenika članova udruženja. Peto poglavlje Štepinac, Šeper i Franić svećeničkim udruženjima donosi niz njihovih pisama i stajališta o udruženjima o kojima kroz godine nisu promijenili svoj stav. U zadnjem, dvanaestom podpoglavlju autor analizira proces odumiranja Društva katoličkih svećenika Hrvatske, pri čemu navodi da se Društvo nije pomlađivalo, a stariji su umirali te se je broj članova iz godine u godinu smanjivao. Prema izvješću tajnika Vilka Webera, Društvo je brojalo 104 člana od 3. ožujka 1971., a bilo je 35 članova između 70 i 80 godina starosti, 30 članova između 60 i 70 godina, 32 između 50 i 60 godina, te sedam članova između 40 i 50 godina. Bilo je tada 65 umirovljenih i 39 aktivnih svećenika. Autor donosi podatak da je već pet godina kasnije, 1976., Društvo brojalo samo 64 člana od ukupno 2.750 svećenika i redovnika u Hrvatskoj.

U petom poglavlju *Djelovanje Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine "Dobri pastir"* (str. 347–415) autor izdvaja najvažnije događaje vezane za to udruženje. Daje prikaz rada i djelovanja delegata Mostarske biskupije Andrije Majića, kojega se pokušavalo vrbovati na razne načine. Majić je, s druge strane, kritizirao franjevence, optužujući ih da cijepaju Katoličku crkvu, jer

čitavu akciju vode bez znanja biskupa. To poglavlje daje prikaz osnivanja Dobroga pastira te neaktivnost hercegovačkoga dijela udruženja Dobri pastir. Autor donosi podatke o broju franjevac članova toga udruženja. Tako je na području Mostarskoga sreza 1955. godine od 79 franjevaca njih 51 bio član udruženja, no samo njih 19 bilo je stvarno aktivno. Nadalje, autor navodi odnos države prema svećenicima koji su protestirali, njihovoj suspenziji i smještajima u zatvore te nametnutim visokim porezima. Očite su bile razlike između dijela svećenstva u Bosni i dijela svećenstva u Hercegovini, koji su se najviše isticali u aktivnostima. Od 29. svibnja 1954., prema podacima Zavoda za socijalno osiguranje NR BiH, u udruženje Dobri pastir bilo je učlanjeno 209 svećenika, od čega 171 franjevac i 38 svjetovnih svećenika. Vlast je dobro nagrađivala one svećenike koje su pristupili udruženjima te su nadalje vlasti preuzele obvezu podmirivanja 50% premijskih uplata socijalnoga osiguranja. U prvoj godini od potpisivanja ugovora umirovljena su 23 svećenika, a mirovina im se kretala u rasponu od 9 do 14 tisuća dinara. Zanimljiva je činjenica da su članovi udruženja Dobri pastir kritizirali rad Društva katoličkih svećenika Hrvatske, a jedan od razloga bio je taj što su primali one svećenike koji su bili suspendirani od biskupa. Odras novonastalih prilika u Hrvatskoj bilo je bitno drugačiji od drugih republika jer se je glavna borba između Katoličke crkve i države vodila upravo u Hrvatskoj s obzirom na to da je glavna okosnica bio kardinal Alojzije Štepinac.

U zadnjem poglavlju *Uloga UDB-e u osnivanju i djelovanju svećeničkih udruženja* (str. 417–428) autor daje dodatne činjenice oko uloge Komunističke partije Jugoslavije, čiju je ideju provodila Udba, uz pomoć "lojalnih" svećenika. To potvrđuju i spisi Udbe s klasifikacijom "strogo povjerljivo" te se u jednom od spisa navodi sljedeće: "Osnovno što udruženja pretstavljaju to je baza za

okupljanje sveštenstva na liniji lojalne suradnje sa narodnim vlastima. [...] Inicijativa za stvaranje udruženja potakla je od UDB-e” (str. 417–418). Nadalje se u istom spisu navode pristup i taktike tajne službe: “Obično se sveštenici pristupilo na patriotskoj bazi, kod drugih je pak vršen pritisak na osnovu kompromitirajućeg materijala, sa jednim delom sveštenstva održavao se lični kontakt bez nekog formalnog vrbovanja i sl.

U *Zaključku* (str. 429–433) autor analizira spomenute događaje te navodi da je smrću kardinala Stepinca 1960. godine, kojega je jugoslavenski režim smatrao glavnom polugom za kaotičan odnos s Katoličkom crkvom, jugoslavenska vlada najavila da će raditi na sredivanju crkveno–državnih odnosa. Daljnji pregovori rezultirali su potpisivanjem Protokola o normalizaciji jugoslavenskih–vatikanskih odnosa 1966. godine te je potom uslijedila nešto blaža represija vlasti.

Knjiga je važan doprinos proučavanju crkvenih odnosa s tadašnjom vlasti te odnosa unutar same Crkve i biskupa. Preporučam poseban osvrt na stenogram Udbe, jer je opisana njezina uloga i rad kroz prizmu kontrole udruženja, ali i cjelokupnoga svećenstva. Također, treba obratiti pozornost na djelovanje Dobroga pastira s obzirom na to da su drugačije prilike vladale kod svećenika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, što sam autor zaokružuje, čime daje dodatni obol navedenoj problematici.

Danijel Jurković

Josip Sanko Rabar, *Radosna uvjeravanja*. Split: Naklada Bošković, 2019, 162 str.

Knjiga *Radosna uvjeravanja* autora Josipa Sanka Rabara u svojem naslovu ima glagol *uvjeravati*. Jedna je od definicija toga glagola “pružati dokaze o nečemu”. Budući da se korijen toga glagola nalazi u sintagmi naslova, s pravom

se možemo zapitati je li ovo još jedna knjiga u nizu koja govori o dokazima Božje prisutnosti u ljudskim životima, a koje smo manje ili više i sami svjesni, ili su ti dokazi sada predstavljeni na načine koji će nas navesti da pomislimo da smo saznali nešto novo što otprije nismo znali ili doživjeli. To je pitanje koje si sam čitatelj na početku može postaviti i tako krenuti u potragu za odgovorom skrivenim između korica knjige. Istinit, a u nekim dijelovima ironičan, oštar, u drugim pak topao i prijateljski raspoložen, odzvanja ton Josipa Sanka Rabara cijelom knjigom. On ne iznosi razumske dokaze i argumente, ne ide za logičnom dosljednošću ni egzaktnom provjerljivošću. Autor djela naoružava se osobnom realnošću i upravo je ona njegov glavni adut koji izdvaja knjigu *Radosna uvjeravanja* od niza sličnih naslova koji govore o Božjoj prisutnosti.

Odgajan u nevjerničkoj obitelji, Boga je upoznao tek na studiju filozofije. Kako ističe, studirajući Boga postao je svjestan da On nije nešto novo za njega i da je odavno disao u njemu. Smatrao se Pinokijem (jedan od podnaslova knjige) kojega je Bog, od drvenoga lutka, pretvorio u čovjeka od krvi i mesa te upravo zbog toga što je nekad bio bezbožac, autor temeljito progovara o Stvoriteljevoj prisutnosti, o sumnjama, o sekularizaciji, i mnogim drugim, usudim se reći, provokativnim pitanjima kojima se bavio na putu obraćenja k istinskoj vjeri. Knjiga Josipa Sanka Rabara podijeljena je na 44 podnaslova na 158 stranica. Ona nema linearni tijek i nije pisana u nekoj konstanti čija bi se eksplikacija mogla pratiti. Dapače, dobiva se osjećaj da su podnaslovi zapravo nasumične misli autora koji se mogu shvatiti kao autonomne cjeline. Tu se zahtijeva čitateljeva koncentracija i traži se od njega da ne čita “samo očima”.

Kako bi dobili kratki uvid u sam sadržaj djela, izdvojit ću tek šest podnaslova koji se čine egzemplarnima za ovu knjigu. Njihovi su naslovi: *Kraljevstvo*